

NIEUWSBRIEF DECEMBER 2009

Sobibor, zomer 2009, sporen van het voormalige vernietigingskamp; foto Frank van der Elst

- Herinrichting Sobibor
- Proces-Demjanjuk
- Stichting Sobibor in 2010

Dank u wel

Het afgelopen jaar heeft Stichting Sobibor het drukker dan ooit gehad. Mede dankzij uw giften is het ons gelukt vele activiteiten en bijeenkomsten te organiseren. Ook in 2010 willen wij ons weer ten volle kunnen inzetten om de geschiedenis van het vernietigingskamp Sobibor onder de aandacht te brengen. Wij doen daarom een beroep op u om ons ook aankomend jaar weer een duw in de goede richting te geven. Bij deze Nieuwsbrief treft u een acceptgiro aan, en wij zouden het zeer op prijs stellen als u ons van een extra gift zou willen voorzien. Uw bijdrage zal goed worden besteed. Alvast hartelijk dank.

FIJNE FEESTDAGEN EN EEN VOORSPOEDIG EN GEZOND 2010 GEWENST!

Herdenkingsreis april en studiereis oktober 2010

De data voor de Herdenkingsreis en de Studiereis 2010 zijn inmiddels bekend. De *Herdenkingsreis* zal plaatsvinden van zaterdag 17 april tot en met dinsdag 20 april. De *Studiereis* staat gepland van vrijdag 8 oktober tot en met zaterdag 16 oktober. Meer informatie over de Herdenkingsreis vindt u binnenkort op onze website: www.stichtingsobibor.nl

Herinneren door informatie en educatie

Ook via de website zullen we u op de hoogte blijven houden van de laatste ontwikkelingen in het proces tegen Demjanjuk. Zoals u verderop kunt lezen vraagt de organisatie en begeleiding hiervan veel van de vrijwilligers van Stichting Sobibor. Niet alleen qua energie, ook financieel. Een deel van onze subsidie-aanvragen gaat namelijk hier naartoe. Als u ons motto 'Herinneren door informatie en educatie' een warm hart toedraagt, vragen wij u deze Nieuwsbrief onder de aandacht van familie en kennissen te brengen.

Late Gevolgen van Sobibor

Prof. dr. Selma Leijdesdorff interviewt de mede-aanklagers in het proces-Demjanjuk en overlevenden van (de opstand in) Sobibor. In een open interviewvorm, levensgeschiedenissen genaamd, wordt hen gevraagd welke de wereld was die zij achter zich lieten. Het project wordt opgedragen aan de Nederlands-Joodse gemeenschap, voor wie, waar het om Sobibor gaat, een leegte bestaat. Daarnaast wordt het opgedragen aan de totale gemeenschap; de interviews zullen zoveel mogelijk vertaald worden in Engels en ook in het Pools. We streven ernaar dat het eindresultaat in het museum in Sobibor zelf gebruikt kan worden. De stichting is betrokken bij de ontwikkeling van educatief materiaal. Tijdens de studie- en herdenkingsreizen bouwen we contacten op met docenten uit de omgeving. Het eindresultaat zal als website gepubliceerd worden. Dit alles met de intentie een groot publiek te bereiken en daarmee het historisch besef over WOII en de gevolgen en de betekenis daarvan voor de huidige samenleving te versterken.

Herinrichting Sobibor – de stand van zaken

In 2009 had Stichting Sobibor het drukker dan ooit. Diverse bijeenkomsten en lezingen in het land, twee reizen naar Polen, het 10-jarig bestaan van de stichting, een toneelvoorstelling in de Hollandsche Schouwburg, en het proces tegen John (Iwan) Demjanjuk. Wij hebben u via onze Nieuwsbrief en de website zo veel als mogelijk op de hoogte proberen te houden van alle ontwikkelingen en activiteiten. Een onderwerp dat het afgelopen jaar misschien niet zo vaak voorbij is gekomen, maar altijd onze grote zorg heeft gehad, is de op handen zijnde herinrichting van Sobibor. Hieronder treft u daarom een uitgebreid verslag aan van de stand van zaken.

Ruim een jaar geleden, op 23 september 2008, werd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) bekendgemaakt dat het terrein van het voormalige vernietigingskamp Sobibor met financiële steun van Polen, Israel, Slowakije en Nederland heringericht zal worden. Er is tussen de vier landen een 'Memorandum of Understanding' tot stand gekomen waarin de belangrijkste speerpunten voor de herinrichting zijn vastgelegd. Zo wil men onder andere het huidige museumpje vervangen door een nieuw te bouwen herinneringscentrum en zullen mogelijk de grenzen van het voormalige kampterrein gemarkeerd worden. Bovendien wil men de inmiddels ontdekte velden met as van vermoorde Joden duidelijk zichtbaar maken als massagraven. Deze velden bevinden zich rondom de zogenaamde Asheuvel en liggen er nu nog ongemarkeerd en overwoekerd bij.

Naar aanleiding van de herinrichtingsplannen bracht Jet Bussemaker, staatssecretaris van VWS, in april van dit jaar een bezoek aan Sobibor. Zij werd over het

terrein rondgeleid door Jetje Manheim en Frank van der Elst van Stichting Sobibor. Diezelfde avond stond er een gezamenlijk diner in Lublin op het programma. Jetje Manheim en Frank van der Elst waren uitgenodigd om tijdens dit diner uitgebreid met Jet Bussemaker en enkele andere vertegenwoordigers van het ministerie te praten over de herinrichtingsplannen. Onze zorg over de toekomst van de Gedenklaan is die avond duidelijk ter sprake gekomen.

De aanleg van de Gedenklaan in Sobibor is een van de belangrijkste activiteiten op het terrein van Sobibor van de laatste jaren geweest. Op deze route zijn de bomen gerooid en is een pad aangelegd. Op basis van de toen bekende gegevens werd dit pad gesitueerd op de plaats van de vroegere *Schlauch* of *Himmelfahrtstrasse*, de weg die de Joden moesten afleggen van de ontkleedplaats naar de gaskamers. De Gedenklaan werd op 14 oktober 2003, precies zestig jaar na de opstand in Sobibor, officieel geopend. Aan deze laan kunnen nabestaanden een steen laten plaatsen als individueel herinneringsmonument

voor de slachtoffers die in Sobibor zijn vermoord. Meer dan 200 stenen uit verschillende landen zijn er inmiddels geplaatst.

Ondanks het 'succes' van de Gedenkklaan bestaat de mogelijkheid dat hij door de herinrichting zal moeten verdwijnen. Met name de Poolse onderhandelaars lijken niet open te staan voor de vorm van individueel herdenken die aan de Gedenkklaan plaatsvindt. Belangrijker lijkt echter het argument dat de Gedenkklaan niet op de historisch juiste plek zou liggen. Het archeologisch onderzoek dat sinds 2007 jaarlijks op het terrein van Sobibor plaatsvindt, heeft namelijk tot nieuwe inzichten geleid. Stichting Sobibor heeft geen beslissende invloed op de afspraken die tussen de regeringen van Polen, Israel, Slowakije en Nederland worden gemaakt, maar we doen ons uiterste best onze zorgen en standpunten duidelijk kenbaar te maken. Dat er naar ons wordt geluisterd, blijkt uit het feit dat de Nederlandse regering in

de besprekingen met de drie andere landen ons standpunt deelt dat de stenen die langs de Gedenkklaan liggen, mocht dat nodig zijn, in een nieuwe inrichting van het terrein een respectvolle en waardige plaatst moeten krijgen. Stichting Sobibor blijft in ieder geval ook in 2010 haar uiterste best doen om het belang van zowel de Gedenkklaan als de bijbehorende stenen onder de aandacht van de vier verantwoordelijke landen te brengen.

Op dit moment is het nog onduidelijk hoe de herinrichting van Sobibor er precies uit komt te zien en wat de toekomst van de Gedenkklaan zal zijn. Er hebben tussen de vier landen al verscheidene bijeenkomsten plaatsgevonden, maar tot concrete afspraken heeft dit voorsnog niet geleid. Wel is zeker dat men in 2013 klaar wil zijn, en dat Sobibor dan de status van Pools staatsmuseum krijgt. Zodra er nieuwe ontwikkelingen zijn, brengen wij u via de website en de Nieuwsbrief op de hoogte.

Wat aan het proces-Demjanjuk voorafging

Het proces tegen John of Iwan Demjanjuk, dat momenteel in München gevoerd wordt, is een historische en unieke gebeurtenis. Iedereen die hierbij betrokken is doet alles voor de eerste keer. Veel van onze inzet wordt momenteel opgeslorpt door dit proces. Wij willen dat in onderstaand overzicht graag inzichtelijk voor u maken.

Al in de tweede helft van 2008 werd Stichting Sobibor benaderd door prof. dr. Johannes Houwink ten Cate (UvA, Holocaust- en Genocidestudies), die op zijn beurt weer geraadpleegd was door de *Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen* in Ludwigsburg. Samen met Jules Schelvis hielp Houwink ten Cate de Zentrale Stelle aan bewijsmateriaal uit Nederland. Beide heren zullen in het proces optreden als resp. getuige en getuige-deskundige.

De Stichting Sobibor besloot in maart 2009, na de uitlevering van Demjanjuk aan Duitsland, op verzoek van prof. dr. Cornelius Nestler, de Duitse hoogleraar die een zeskoppig team van Nebenklägeradvocaten in dit proces leidt, mogelijke Nebenkläger te benaderen met de vraag of zij in dit proces de rol van mede-aanklager zouden willen vervullen. De meesten reageerden per kerende post met de mededeling dat zij deze taak op zich wilden nemen, omdat zij dit zagen als een mogelijkheid, zo niet plicht, iets te doen voor hun verloren familieleden – ook al zou dit besluit hen weer dicht terugbrengen naar

hun verleden en hun hele leven op zijn kop kunnen zetten. Hun moedige besluit werd en wordt alom gerespecteerd.

Nog niet eerder is er in Duitsland een rechtszaak gevoerd waarbij zoveel medeaanklagers een rol spelen. Naast enkelen uit het buitenland – voornamelijk van Nederlandse afkomst – zijn er uit Nederland 23 medeaanklagers actief, waarvan er 18 in München bijdragen aan het proces. De overige vijf laten zich vertegenwoordigen door hun Duitse advocaat. Toen deze stap gezet was, moest de organisatie in gang gezet worden. Houwink ten Cate, betrokkene van het eerste uur, formeerde een Begeleidingsgroep, waarvan hij zelf secretaris werd en waaraan hij bij voortduring zijn kennis en kunde beschikbaar stelt. Stichting Sobibor is hierin vertegenwoordigd door Rozette Kats en Jetje Manheim. Nu duidelijk was dat dit een groot 'project' werd, vroeg Stichting Sobibor het Joods Maatschappelijk Werk (JMW) de psychische begeleiding van de medeaanklagers voor haar rekening te nemen, waarin JMW direct toestemde. Stichting Sobibor vormde toen samen met JMW een werkgroep, die de voorbereiding en uitvoering van de reizen naar München regelt.

In dezelfde tijd dat de medeaanklagers benaderd werden bleek prof. dr. Selma Leydesdorff bereid via een interviewproject, *Late Gevolgen van Sobibor*, de medeaanklagers voor te bereiden op hun zware tocht naar de rechtbank in München en – van even groot belang – het vernietigingskamp Sobibor een prominenter plaats te geven

in de geschiedenis van de Sjoa. Zij werd in deze rol lid van de Begeleidingsgroep. Om de mede-aanklagers op juridisch gebied vanuit Nederland te ondersteunen en het werk van het Duitse advocatenteam te volgen en te vertalen naar Nederlandse maatstaven werd strafrechtadvocaat Manuel Bloch betrokken.

Omdat sprake is van internationaal recht zorgt UvA-professor dr. Harmen van der Wilt voor toelichting en het juiste perspectief ten behoeve van de door de Begeleidingsgroep te zetten stappen.

Julius Roos werd als arts aangezocht om de Begeleidingsgroep te versterken ten gunste van de mede-aanklagers.

Abram de Swaan, tenslotte, is voorzitter van de Begeleidingsgroep en trad al verscheidene keren in de publiciteit. Hij fungeerde vooral in de beginfase, waarin veel over de gang van zaken nog onduidelijk was, als rots in de branding.

Er werd veel werk verzet. En natuurlijk werd er vergaderd, veel vergaderd in diverse samenstellingen. Maar dat leverde dan ook het beoogde resultaat. Er werd een prachtig groepsportret van de mede-aanklagers geschreven door freelance journaliste Jeannette Klusman en alle betrokkenen werden gefotografeerd door Carlo Huffener, er werd een persbericht opgesteld en dat werd vertaald in het Engels en het Duits, waarna onze website geschikt gemaakt werd om een persmap te ondersteunen.

Daarnaast zijn er mensen op wie wij nooit tevergeefs een beroep doen. Doede Sijsma van de provincie Gelderland leverde ons

op formele en informele wijze de nodige praktische ondersteuning en staat ons met zijn kennis en adviezen bij.

In dit opzicht mag ook de officier van Justitie in Arnhem, mr. Johan Klunder, niet onvermeld blijven. Dat geldt eveneens voor rabbijn Binyomin Jacobs, die ons al in een vroeg stadium toezegde op de achtergrond altijd voor hulp beschikbaar te zijn. Na een eerste bijeenkomst elders stelde JMW zijn grootste vergaderzaal beschikbaar voor het overleg van de mede-aanklagers met de Duitse advocaten en langzamerhand kreeg het geheel vorm.

De eerste reis naar München hebben wij inmiddels gemaakt. De buitenlandse mede-aanklagers sloten zich aldaar bij onze groep aan. JMW, dat meereisde in de persoon Ella Oesterman, Hetty van Emden en Hester Mouwes, betrok hen in het groepsproces. Julius Roos stond te allen tijde klaar om waar nodig medische ondersteuning te bieden. Tevens plaatste hij de gezondheidssituatie van de verdachte dagelijks voor ons in een kader. Manuel Bloch gaf eveneens dagelijks een uiteenzetting van de juridische ontwikkelingen en Jeannette Klusman regelde alle perscontacten. Ook leidde zij op uiterst professionele wijze in prachtig Duits onze persconferentie na de eerste procesdag, waarvoor het Joods Museum in München ons haar ruimte beschikbaar stelde.

Voortdurende lof ging tijdens het verblijf in München naar Kim Oskam, 28 jaren jong, afgestudeerd in holocaust- en genocidestudies, en daarnaast een rasorganisatrice, die ter plaatse passende hotelruimte voor ons zocht en vond, voortdurend het

hoofd koel hield en ervoor zorgde dat wij steeds in de juiste vervoermiddelen stapten en die, als het nodig was, uit het niets manden vol broodjes tevoorschijn kon toveren. Van Stichting Sobibor verzorgden Mirjam Huffener, Rozette Kats en Jetje Manheim de leiding over het geheel.

Ook de Nederlandse overheid betoonde haar steun aan de mede-aanklagers. De Nederlandse ambassadeur in Berlijn, de heer Marnix Krop, sprak met hen voor het proces begon en de consul generaal, de heer Lionel Veer, nodigde ons allen uit voor een aangeklede borrel in zijn ambts-woning.

Twee rechtbankmedewerksters deden hun uiterste best de nervositeit bij een ieder tot een minimum te beperken door ons voortdurend van koffie en water te voorzien en ervoor te zorgen dat wij ongestoord bij elkaar konden zitten. Zij zorgden er op deze wijze voor dat de spanning draaglijk bleef.

Hoewel dit stukje over organisatie gaat,

mag niet onvermeld blijven hoe aangrijpend het proces was. Het voorlezen van de aanklacht door de openbare aanklager en het noemen van alle transporten plus de namen van de vermoorde familieleden van de mede-aanklagers door de rechter, benam een ieder die in de rechtszaal aanwezig was de adem. Het was doodstil en de emotie was voelbaar. Maar het meest indringend waren de getuigenissen van de eerste vijf mede-aanklagers. Zelfs de advocaten konden hun ontroering niet verbergen.

Mogelijk heeft Iwan Demjanjuk iets van deze emoties meegekregen. In ieder geval was hij de volgende dag ziek en moesten de mede-aanklagers die zich hadden voorbereid op hun getuigenis deze aanhouden. Op 21 en 22 december hopen zij deze taak te kunnen volbrengen.

Dit is, hoe uitgebreid ook, slechts een greep uit alle activiteiten die wij, in goede samenwerking met zovele anderen, ondernamen. Het maakt meteen duidelijk dat de

Persconferentie in München. V.l.n.r. Manuel Bloch, Vera de Jong-Simons, Jan Goedel, David van Huiden, Louis van Velzen, Rudie Cortissos, Max Degen, Mary Riehheimer-Leijden van Amstel, Jules Schelvis, Leon Viejra, Marcus de Groot

reguliere activiteiten van Stichting Sobibor door dit project flink onder druk kwamen te staan. Wij zijn immers een organisatie van vrijwilligers en het werk moeten wij doen in onze eigen, daarvoor vrijgemaakte uren. Alle zeilen moesten worden bijgezet en de werkzaamheden werden over alle bestuursleden van onze stichting herverdeeld. Ondanks het vele werk voor het proces-Demjanjuk zijn wij erin geslaagd onze bijeenkomsten in de herinneringscentra in oktober en november jl. inhoud te geven, een bijdrage te leveren aan een UvA collegereeks, de tentoonstelling *Post uit de Vergetelheid* opnieuw te presenteren en betrokken te zijn bij de opvoering van het toneelstuk *Getuigenissen*.

Medio november hebben wij een korte re-traite gehouden en zijn wij met ons volledige bestuur een weekend naar een huisje in Katwijk getogen. Daar hebben wij de activiteiten van het afgelopen jaar geëvalueerd en vooruit gekeken naar 2010.

Het is zeker dat het proces-Demjanjuk nog een enorme aanslag op onze capaciteit zal doen en dat dit van ons allen veel extra inzet vraagt. Desondanks blijven wij als stichting actief werken aan onze doelstelling: herinneren door informatie en educatie. Dat betekent dat wij allemaal gemotiveerd zijn om ook in 2010 onze reguliere activiteiten op de gebruikelijk wijze te laten doorgaan. In januari a.s. starten wij net als ieder jaar weer met de voorbereiding van onze prachtige herdenkingsreis, die van 17 t/m 20 april 2010 plaatsvindt. De wijze waarop wij via het proces tegen Iwan Demjanjuk opnieuw sterk geraakt zijn door de gevolgen van de Sjoa maakt dat wij dit zo mogelijk nog bevlogener zullen doen dan in het verleden.

Jetje Manheim, voorzitter

Volg de ontwikkelingen op www.stichting-sobibor.nl onder het kopje [press](#) waar ook portretjes van 'onze' Nebenkläger te vinden zijn.

Dat niet voor alles subsidie hoeft te worden aangevraagd blijkt wel uit het aanbod van twee uitgevers. Zo heeft Compaan Uitgevers contact met ons opgenomen om de door Bennie Vlaskamp samengestelde tentoonstelling *Post uit de Vergetelheid - de nazi-geschiedenis in brieven en kaarten* in het komende voorjaar in boekvorm uit te geven.

Binnen de Poorten van Jules Schelvis komt in april 2010 als luisterboek (6 cd's) (ISBN 9789047609483) uit bij Uitgeverij Rubinstein. Stichting Sobibor verzorgde de geluidsopnamen en Donald de Marcas, onder andere bekend als hoorspelacteur en nieuwslezer, sprak de tekst belangeloos in.